

6. *Lerer Dzh.* Kak ty prynymaem resheniya [Text] / Dzh. Lerer; [per. s anhl. M. Babychevoy]. – M.: Astrel: CORPUS, 2010. – 352 s.

7. *Pyekhota O. M.* Andarahohichni problemy u pidhotovtsi vykladachiv dlya systemy pislyadyplomnoyi osvity [Text] / O. M. Pyekhota, I. V. Putsov, L. Ya. Naboka, A. M. Staryeva. – K.: Vydavnychyy dim «Bukrek», 2006. – 96 s.

8. *Chernavskyy D. S., Chernavskaya N. M.* Problema tvorchestva s tochky zrennya synerhetyky [Text] / D. S. Chernavskyy, N. M. Chernavskaya– [elektronnyy resurs] – rezhyom dostupa k resursu: <http://spkurdyumov.narod.ru/CherSyn10.htm>

9. *Shyuts A., Lukman T.* Struktury zhyttyesvitu [Text] / A. Shyuts, T. Lukman ; [per. z nim. Vakhtanha Kebuladze]. – K.: Ukrayinskyy Tsentr dukhovnoyikultury, 2004. – 560 s.

Ольга Твердовська,

м. Київ, Україна

УДК 167/168+37.04

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Достижение творческого уровня развития личности можно считать высоким результатом любого образовательного процесса, ведь творческий тип мышления направлен на реализацию мощного человеческого потенциала, становление одаренности.

В рамках развития личности в структуре педагогической науки значимым является феномен творчества, ведь творчество не только раскрывает множество возможностей самовыражения человека, но и формирует саму личность, обозначает вектор ее деятельности и определяет смысловой горизонт преобразований.

Социокультурные детерминанты развития современного образования проявляют феномены творчества, мышления, деятельности как конституирующую основу развития личности. Теоретико-методологические основы реформирования системы образования с необходимостью должны быть ориентированы на развитие творческого, интеллектуального потенциала каждой личности, нации, общества в целом. В реализации этой задачи ведущая роль принадлежит образованию, обучению, воспитанию. Однако обнаруживаются расхождения педагогической науки и практики, ведь процесс обучения творчеству еще не стал нормой в образовательных учреждениях.

Ключевые слова: развитие личности, творчество, образование.

Achieving the level of creativity could be considered as a pretty high result of any educational process, because the creative type of thinking is directed on realization of the power of human potential and the establishment of giftedness. In the framework of personal development within the structure of pedagogy, the phenomenon of creativity is very valuable, because creativity does not only unveil the opportunities of person's self-representation, it also forms the personality by itself, denoting the vector of its activity and determining the semantic horizon of change.

Social and cultural determinants of the development of modern education exhibit the phenomena of creativity, thinking, constitutive activity as the basis of personality's development. Theoretical and methodological basis of reforming the education system with the need to be focused on development of creative and intellectual potential of every individual, nation, society as a whole. The leading role in implementation of this task belongs to education and training. However, we can notice some discrepancies in pedagogical science and practice, because the process of learning creativity has not become the norm in educational institutions yet.

Key words: personal development, creativity, education.

Творчість постає як наукова та педагогічна категорія, що виражає визначальну сутність людської діяльності. Вона полягає у невинному прогресі й збільшенні реальності як наслідку задоволення потреб та інтересів людини. Класичним є тлумачення, згідно з яким творчий процес постає як діяльність людини, що спрямована на створення якісно нових, невідомих

раніше духовних або матеріальних цінностей. Таке розуміння виявляє людину як активно-перетворювального діяльнісного суб'єкта, який має здатність бути причиною змін у бутті. Разом з тим, окрім діяльно-перетворювального, необхідно звернути увагу на інший визначальний аспект творчого процесу. Йдеться про зв'язок екзистенції людини та її вітальної потреби у творчому процесі та сприйнятті як такому. Безпосередньо творчий процес є сутністю людини, її життєвою умовою та необхідним чинником здійснення її як особистості. Завдяки творчості відбувається сходження людини до вищих шаблів духовності, моральності та свободи, розвиток особистості та культури в цілому. Творчість – це сутність, а не окрема якість. «Фундаментальність творчого потенціалу означає неможливість виразити сутність креативності через будь-що інше» [1].

Визначальною є *роль освіти у формуванні творчої особистості*, адже унеможливлення творчості позбавляє людину її сутності. Це тлумачення нівелює оцінку результатів та наслідків творчої діяльності, їх значущість втрачає домінуючу роль у людській активності. За такого аналізу творчого процесу увага зосереджується на сутності та ефекті естетичного, етичного, релігійно-містичного переживання, пов'язаного з очищенням душі. Г. Гегель вбачає силу творчості в тому, що «вона пробуджує в нас почуття, наповнює душу різними життєвими змістами, викликає ці переживання шляхом оманливої схожості з дійсністю» [2]. Синкретичний характер такого переживання пов'язано з відновленням людських сил та набуттям особливого медитативного стану, що у науковій літературі визначається як творчий катарсис.

Катарсис – це емоційний стан *обдарованої* людини, яка здійснила творчий задум. Катарсис тлумачиться як емоційне розвантаження, містичне очищення, відновлення душі від негативу чуттєвої тілесності, одне з призначень та наслідків співпереживання трагедії, споглядання творчості як такої та безпосередньо сам творчий процес. Катарсис постає як духовне очищення, пошук рівноваги, внутрішньої впорядкованості та гармонії. «Пікове переживання є таке, що виправдовує своє існування, дещо самоцінне. Тобто воно є метою, тим, що ми можемо назвати переживанням-метою, а не переживанням-засобом. Воно виявляється настільки цінною відвертістю, що навіть спроба обґрунтувати його порушує зміст» [3], – зазначає А. Маслоу. Творчий процес здатний забезпечити людині внутрішнє оновлення, задоволеність собою, деяку нематеріальну значущість, цінність (без огляду на матеріальні результати творчості). Катарсис супроводжується сильними позитивними емоціями та переконаністю в тому, що рішення знайдено, хоча часто в цей момент автор ще не може його не лише обґрунтувати, але навіть і сформулювати.

Внутрішнє потрясіння, очищення і духовна насолода, що характеризує стан катарсису, завжди містичним чином приваблювали людину, адже розкривають перед нею глибокий духовний досвід, високий емоційний стан та інтенцію до моральної досконалості. Поняття катарсису походить від древньогрецької естетики й характеризує естетичний вплив творчого процесу та мистецтва на розвиток особистості. Інтерпретації терміну походять від аристотелівської «Поетики», їх багатоманіття зумовлене тим, що праця древньогрецького філософа дійшла до мислителів не в повному обсязі. У контексті його праці сутність духовного очищення полягає у тому, що трагедія викликає почуття співпереживання та страху, вчить помірності у наших почуттях та бажаннях і, таким чином, уникати моральних конфліктів. Трагедія викликає у глядача співчуття та страх, відбувається трансформація афектів у русло естетичної емоції, створюється відчуття полегшення. Це відчуття або катарсис виявляє сильне емоційне потрясіння, викликане не реальними подіями життя, а їхнім символічним відображенням, наприклад у мистецькому творі. Трагедія показує, як пристрасті призводять людину до нещастя, таким чином, примушує розум людини прагнути до стримування. Мистецький твір виконує у цьому контексті *освітньо-виховну роль*.

Потрібно зазначити, що значущу силу *освіти та виховання* мають твори та види творчості, співзвучні моральним та естетичним ідеалам епохи. Адже в межах осягнення та творення художньо-естетичної картини світу людина намагається будувати власне життя, використовуючи

досвід мистецтва. Разом з тим здатність сприймати світ в естетичних категоріях має глибокий соціальний смисл. Цей смисл поглиблюється тому, що катарсис як вищий тип естетичної реакції здійснює реконструкцію внутрішнього світу людини, забезпечує його складність та динамічність.

Катарсис як емоційний стан творчої, *обдарованої* людини кульмінує складну трансформацію почуттів, де неприємні афекти піддаються деякому розрядженню, знищенню, перетворенню на протилежні. Нагромадження суперечливих вражень, хаос знімаються та змінюються на відчуття гармонії віднайденого рішення, набуття прекрасного. Поняття катарсису – очищення творчістю, осяянням, трагедією, викликало і викликає в історії науки численні суперечки внаслідок різного тлумачення його сутності, функцій та значення. Проте спільним є те, що істинні, абсолютні витвори мистецтва та творчий процес володіють унікальною властивістю освіти та виховання. Під впливом музики, сценічної трагедії, літературного твору чи іншого витвору мистецтва, як і безпосередньо творчого процесу, людина розвивається, очищується від накопичених негативних відчуттів та емоцій. Останні викликають афекти – вибухові безконтрольні емоційні реакції людей, що під впливом катарсису безпечно вирішуються та не перетікають до наступних негативних дій. Проте катарсис не повинен витіснити пристрасті людини, але оформлювати їх у добродійності, *освіченість, вихованість*.

Такий стан *освіченості* або катарсису не є постійним, піднявшись на вершину внутрішньої задоволеності, творчий суб'єкт, рухомий динамічною перетворювальною діяльністю, змушений здійснити сходження до стану роз'єднаності та хаосу. Будь-який пік переживання може бути плідно витлумачений як повнота дії, катарсис, кульмінація, завершення, спустошення. Хаос означається втратою духовної єдності, гармонії, розірваністю між множиною діяльнісних та творчих векторів. Поява динаміки хаосу не обов'язково зумовлена зовнішніми об'єктивними причинами, її можуть спричинити внутрішні суб'єктивні зміни та суперечності. В особливих точках – точках біфуркації, в межах яких поведінка системи стає нестійкою під впливом флуктуацій, як незначних чинників, порядок, катарсис може різко змінити свій стан.

З позиції синергетики будь-яке явище реальності можна розглядати як самоорганізовану, цілісну систему, здатну переходити від хаосу до впорядкованості всіх елементів. Синергетика як наука пояснює цілісність та унікальність систем різного рівня, взаємопов'язаних продуктивним процесом створення оригінальних продуктів/продукції. Це дозволяє не лише розглядати творчість як комплекс визначених формоутворень, але й по-новому поглянути на саморозвиток та функціонування складних структур, їхню сутнісну здатність до добудови та саморозвитку. У межах синергетики *творчість* розглядається як деяка відкрита, динамічна система, де відбувається взаємна узгодженість, антитеза, тобто постає гармонія в її класичному розумінні – «єдність протилежного» (Піфагор) та «подвійність єдиного» (Протагор). О. Князева наголошує, що «шлях самоорганізації та творчості природи такий, що режими утворення структур, зростання впорядкованості у складних системах змінюються режимами посилення процесів дисипації та розсіювання, збільшення хаотичних елементів, розтікання за відбитками минулих процесів, що колись протікали в них» [4].

Феномен творчості містить комплекс складноорганізованих систем та видових підсистем, що здійснюють конструктивний взаємовплив на розвиток особистості з урахуванням поступових перетворень і трансформацій на основі цілісної інтеграції уявлень про дійсність. Єдине багатоманіття утворюється та розвивається за законами синергетики, вибудовуючи з хаосу нові гармонійні структури. При цьому видові підструктури переходять на більш високий рівень організації, системні елементи складних структур стають надскладними. Завдяки досягненню єдності та гармонійності здійснюється перехід людини до вищих щаблів розвитку, *освіченості, обдарованості*.

Термін синергійність як здатність складних систем до узгодженої взаємодії та зміни з використанням енергій організму та середовища у процесі досягнення мети використовується для опису динамічної структури творчого процесу.

Актуальність науково-педагогічного дослідження творчості за допомогою синергетики полягає в розумінні феномена творчості як комплексу органічних систем, що саморозвиваються, володіють внутрішньою когерентністю та детермінованістю, бінарним співіснуванням структурності та хаосу, а також у спробі обґрунтування не лише окремих її аспектів, але і єдиного системного апарату дії. Творчість – це синергетичний процес. Така дефініція впливає з розуміння творчості як відкритої системи, що готова до сприйняття безмежної кількості альтернативних варіантів або синергетичної термінології структур-атракторів, які також можуть отримати множину інтерпретацій. Об'єктом дослідження стає творчість як чинник розвитку обдарованої особистості.

Складний зміст творчості викликає спектр естетичних почуттів, виховує особливе естетичне ставлення. Творчість стає способом формування естетичного ставлення до себе. Синергетика творчості виявляється у ставленні суб'єкта до реальності, до самого себе, у спогляданні. Зокрема, пікове творче переживання катарсису є фактором, що впорядковує внутрішній світ суб'єкта творчості. А. Маслоу стверджує, що більш значущі піки переживання відбуваються відносно рідко. «Поети описували їх як моменти екстазу, втрату відчуття простору і часу, релігійні люди – як глибокі містичні переживання. Пік переживання або катарсис – вершина, яка може тривати декілька хвилин чи годин, рідко триваліше» [3]. Більш стійкі, тривалі переживання автор називає плато-переживання. У контексті синергетики їх можна означити як новий динамічний порядок. Порядок характеризується як стабільне функціонування системи, його чітка онтологія, прозорість та простота опису, наявність стійких дисипативних структур-атракторів, за яких функціонує система. Це новий, більш глибокий спосіб бачення і переживання події, що передбачає фундаментальну зміну ставлення до буття, надає нові оцінки та посилене усвідомлення світу.

Синергетика творчості виявляється у процесі взаємоперетворення хаосу виникнення ідей на порядок творчого здійснення. Хаос, як нагромадження множини компонентів дійсності, виконує конструктивну роль у можливому майбутньому виникненні творчого катарсису. Адже впорядкованість не може виникнути з нічого, вона постає з розрізнених компонентів. Результат творчості невідомий до його повного здійснення.

На стадії динамічного хаосу (точніше, при виході з нього) генерується нова цінна інформація, відбувається набуття *освіченості, обдарованість*. Нова інформація виникає виключно в системах, що розвиваються і є відкритими дисипативними. Динамічний хаос відкриває систему зовнішньому світу. У цьому режимі вона чутлива до будь-яких малих впливів. Поняття замкнутої ізольованої системи стає недосяжною ідеалізацією. Закон еволюції стверджує, що те, що живе – приречене на розвиток, відкритість, самоорганізацію та самовідтворення. У цьому випадку розвиток передбачає діалектику хаосу та впорядкованості. О. Князева зазначає, що «частини складної структури, в рахунку креативного ландшафту, повинні відмирати, щоб існувало та постійно оновлювалось ціле. Час від часу потрібно виходити з попередніх джерел мислення, щоб стати здатним знайти новий шлях наукового чи художнього пошуку. Для творчого пориву необхідно згасання активності, охолодження, розслаблення, сконцентрування, періодичне втягування дисипативних, хаотичних елементів, тобто в деякому сенсі необхідно проходити через досвід квазісмерті» [4]. Попередній тип мислення змінюється (у процесі розвитку науки, *освіти* чи культури в цілому) і виникає новий, як відповідь на запити соціальної реальності. В межах творчості конструктивним є вихід з класичних зразків мислення як фундаментального засновку пошуку власний нових шляхів наукового чи художнього здійснення.

Розв'язання творчих суперечностей особистості знаходить кульмінацію у катарсисі як очищенні від вагань, реалізованому прагненні людського розуму до впорядкованості, *освіченості*. Творчий катарсис постає як стан єдності та гармонії. Катарсис як здатність людини перевищити будь-який звичний масштаб сприйняття надає здатність самозаглибитись, очиститись від афектів, наблизитись до нескінченності людського пізнання, подолавши неспівмірність між уявою та розумом. Це є емоційний стан обдарованої людини, яка здійснила творчий задум.

У дійсності катарсис реалізується випадково, а творчість здатна його запрограмувати. К. Ясперс переконаний, що своєрідною квінтесенцією культури є творчість, в основу якої покладено принцип інтуїтивного сприйняття світу. Завдання творчості полягає у відновленні втраченого зв'язку людини з впорядкованістю, гармонією, досконалістю. Цей зв'язок, що досягається шляхом звернення до істинного, трансцендентного буття, К. Ясперс називає катарсисом. Катарсис, який багато в чому нагадує містичний екстаз, постає засобом налагодження комунікативних відносин з трансцендентною реальністю. «Не даремно категорія катарсису з'явилася в епоху осьового часу, часу формування істинних культур, коли на зміну міфологічному світогляду прийшло раціональне, наукове» [5].

Однак не лише творчий процес здатний викликати стан впорядкованості та гармонії. Катарсис можливий і поза творчим процесом. Він може бути вінцем або наслідком будь-якого виду чи типу діяльності, що є близьким душі людини, результатом самореалізації її *обдарованості*. Пік переживання або катарсис часто може бути викликаний сильним почуттям любові, мистецьким твором, переживанням краси природи, досвідом реальної досконалості. Тому значущим завданням *освіти є всебічний розвиток особистості, її здатностей та вмінь*.

Також необхідно зауважити, що не кожний творчий процес можна пов'язувати зі станом віднайдення рівноваги, набуттям катарсису. Адже у безмежному потоці інформації та технологій цілісний суб'єктний зміст творчості проявляється на рівні емоційних станів, що невинно змінюють один одного. Відчуття незавершеності, відсутності чогось визначального, невідповідності творчого процесу внутрішнім запитам дестабілізує людину, втрачається здатність до *творчості, саморозвитку, обдарованості*. У цьому стані формується у внутрішньому світі людини екзистенційний вакуум, що зумовлює загальну низьку культуру поведінки та мислення.

Розвиток творчості залежить від ступеня емоційного розвантаження, духовного очищення, нівелювання негативу зовнішнього середовища. Отже, катарсис як вінець творчого здійснення залежить від людини, її налаштування, здатності повністю заглиблюватись у творчий процес, абстрагуватись від оточуючих подразників. Непередбачуваність результату творчості доповнюється невизначеністю творчості як процесу. Синергетика пропонує досвід осмислення цілісності творчості як єдності події та нелінійного синергетичного процесу.

Таким чином, нелінійна динаміка розвитку й утвердження реальності, суспільства та творчої особистості призводить до розірваності цілісності суб'єкта творчості. У нього знижується здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між окремими фрагментами реальності, різним інформаційним матеріалом та творчим процесом, самоусвідомленням. Варіативність творчої самореалізації передбачає складний та комплексний вибір, а також відмову від спектру діяльностей. Здатність до формування цілісної картини світу, відповідність творчості тотожності буття та мислення є визначальним завданням сучасної системи *освіти та виховання*.

Використані літературні джерела

1. *Баранцев Р.* Имманентные проблемы синергетики [Текст] / Р. Баранцев // Новое в синергетике: Взгляд в третье тысячелетие. – М.: Наука, 2002. – С. 469.
2. *Гегель Г. В. Ф.* Эстетика. Лекции по эстетике [Текст] / Г. В. Ф. Гегель. – М.: Искусство, 1968. – Т. 1. – С. 53.
3. *Маслоу А.* Психология бытия [Текст] / А. Маслоу. – Москва-Киев: Рефл-бук, Ваклер, 1997. – С. 123. – С. 120.
4. *Князева Е.* Синергетика: Нелинейность времени и ландшафты коэволюции [Текст] / Е. Князева, С. Курдюмов. – М.: КомКнига, 2007. – С. 158. – С. 226.
5. *Ясперс К.* Смысл и назначение истории [Текст] / К. Ясперс. – М.: Политиздат, 1991. – С. 56.

Bibliography

1. *Barantsev R.* Immanentnye problemy synerhetyky [Text] / R. Barantsev // *Novoe v synerhetyke: Vzglyad v tretie tysyacheletye.* – M.: Nauka, 2002. – S. 469.
2. *Hehel H. V. F.* Estetyka. Lektsyy po estetyke [Text] / H. V. F. Hehel. – M.: Yskusstvo, 1968. – T. 1. – S. 53.
3. *Maslou A.* Psykholohyya bytyua [Text] / A. Maslou. – Moskva-Kyev: Refl-buk, Vakler, 1997. – S. 123. – S. 120.
4. *Knyazeva E.* Synerhetyka: Nelyneynost vremeny y landshafty koevolyutsyy [Text] / E. Knyazeva, S. Kurdyumov. – M.: KomKnyha, 2007. – S. 158. – S. 226.
5. *Yaspers K.* Smysl y naznachenye istoryy [Text] / K. Yaspers. – M.: Polytyzdat, 1991. – S. 56.